

LXVIII

SEJM WALNY PIOTRKOWSKI 1565 R.

WSTĘP

Zwołany został przez króla 1 listopada 1564 r. na 6 stycznia 1565 r. Sejmiki odbyły się w listopadzie i w grudniu. Senatorowie zjeżdżali się na obrady opieszale, tak iż oficjalnie sejm rozpoczął się 18 stycznia i trwał do 14 kwietnia. W Metryce Koronnej notowano jednak niektóre akty jako wydane na sejmie po tej dacie.

Przebieg obrad jest nam znany z zachowanego diariusza¹. Marszałkiem izby poselskiej obrany został Mikołaj Sienicki. Od samego początku było wiadomo, że tok pracy zaburzą kwestie religijne: niektórzy posłowie życzyli sobie zaniechać dawnego obyczaju rozpoczynania obrad od mszy świętej i wezwania do Ducha Świętego, ale Zygmunt August oświadczył, iż tradycyjny obyczaj otwierania obrad nie ulegnie zmianie. Prymas Jakub Uchański oczekiwał pojednania wyznaniowego przez samo wprowadzenie uchwał Soboru Trydenckiego. Różnowiercy domagali się soboru narodowego, ale król projektu tego nie poparł. Padały głosy potępiające zeszłoroczny edykt parczowski i kwestionujące jego moc prawną².

Poza tymi sprawami, kwestią unii, a także sprawą ewentualnego rozvodu Zygmunta Augusta z Katarzyną Habsburżanką wiele miejsca zajęły na sejmie sprawy ustrojowe. Izba poselska, zgodnie z instrukcjami sejmikowymi, domagała się uporządkowania wewnętrznej sytuacji w Rzeczypospolitej, położenia kresu chaosowi i złemu funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Najsilniej atakowano wojewodów i starostów, jako niewywiązujących się ze swych obowiązków³. Powstał więc projekt powołania do życia urzędu „instygatorów”. Początkowo poparty przez sporą część posłów, napotkał opozycję w senacie i ostatecznie upadł⁴; jedynym skutkiem tej dyskusji była konstytucja *O negligencyjey dignitatorum et officialium, ktorzykolwiek są de corpore Regni*. Izba poselska sporządziła tekst petytów, nawiązujący szeroko do programu egzekucji praw⁵, który stał się podstawą wielu przyjętych następnie konstytucji.

¹ *Dyaryusz Sejmu Piotrkowskiego R.P. 1565, poprzedzony kroniką 1559-1562*. Objaśnił W. Chomętowski, wydał Wł. hr. Krasiński. Biblioteka Ordynacji Krasińskich, Warszawa 1868. Por. też: B. Kórn. rkps: 257.

² W żegnaniu poselskim Mikołaj Sienicki powiedział: „[...] I przetoż prosimy, aby za odjazdem naszym nic się nie ponowiło, tak jako nas już po kilkakroć potkało, bo po rozejściu sejmu dwuletniego edykty jakieś wysyłane są pod sejmową datą i uchwałą ktoremi sumienia poty skowane były, ku jakiemuś obowiązkowi dawnemu w religii [...]. Także po sejmie warszawskiego skończeniu, wydane są mandaty niejakiś ku wygnaniu cudzoziemców niejakiś [...]” (*Diaryusz sejmu piotrkowskiego R.P. 1565*, s. 320).

³ W powitaniu króla Sienicki stwierdził: „Nie wiemy, aby który wojewoda wiece swe sądził, wiemy i czujemy to, że starostowie sądów swych nie odprawiają ku wielkiemu omieszkaniu pospolitej sprawiedliwości. Nie widzimy, aby spraw i rzeczy sobie powierzonych dozorowali, a tych dwóch urzędów, wojewodów i starostów niedbałością wielką zniewolenie cierpiemy” (*Diaryusz sejmu piotrkowskiego R.P. 1565*, s. 37).

⁴ Por. I. Kaniewska, *Walka o wprowadzenie instygatorów na sejmie 1565 r.* [w:] *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. VII, 1962 r., s. 75 i n. Taż: *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548-1572 r.*, Kraków 1974, s. 177-178.

⁵ *Jego tekst por.: Diaryusz sejmu piotrkowskiego R.P. 1565*, s. 205-223.

Sprawa poboru wywołała zdecydowaną opozycję posłów małopolskich województwa sandomierskiego i krakowskiego, województwa ruskiego i ziemi chełmskiej. W takiej sytuacji król listem z 20 kwietnia 1565 r. zwołał w tych województwach sejmiki na 9 maja, stwierdzając: „[...] Jest też podatek na ten rok zezwolon, pod tą kondycją, gdzieby też na to województwa te Małej Polski, które się na tern zaparły, zezwoliły. Ale iż posłowie województwa krakowskiego ani na nabycie sumy ani na podatek pozwolić chcieli, mieniać, że mocy ani poruczenia od braciej swej na to nie mieli, zdało się Nam za potrzebną abychmy ich województwu sejmiki powiatowe dla tego złożyli”⁶.

Efektom obrad sejmu piotrkowskiego były więc następujące akty prawne, opublikowane w Volumina Legum i powtórzone w niniejszym wydawnictwie:

I. Konstytucje sejmu piotrkowskiego 1565⁷.

II. O składziech i starych drogach⁸.

III. Uniwersał poborowy piotrkowski roku 1565⁹.

IV. (Uniwersał piotrkowski) Około podwod¹⁰.

Nadto, jak dowodzi diariusz, wiele czasu poświęcił król sądownictwu i decyzjom w sprawach prywatnych¹¹.

⁶ „A tak napominamy Waszą Miłość, abyś na sejmik ten województwa swego wedle powinności swej jechał, a tam społu z innemi tak radami jako rycerskiego stanu ludźmi o to się z pilnością starał, jakoby rycerstwo województwa Waszej Miłości to, na co się Korona wszytką zezwoliła, oni także na się przyjęli”; MK, t. 99, *Ad maiores consiliarios*, k. 223r-223v; por. też ibidem, k. 224v-226r: *Instructio nuntiis a conventus particulares palatinantium Cracoviensis, Sandomiriensis, Russiae et Terrae Chelmensis*.

⁷ Tekst ten, występujący też w Ossol. F. 4484 jako uniwersał, przytoczony tu został za VL, t. II, s. 675-700, z uwzględnieniem merytorycznych jedynie różnic występujących w Ossol.

⁸ Przytoczone tu za VL, t. II, s. 700-709.

⁹ Tekst niniejszy, pominięty w MK, zaczerpnięty z VL, t. II, s. 710-718, sczytany został z drukiem urzędowym zawartym w B. Czart. 1252/III.

¹⁰ Tekst ten, stanowiący uzupełnienie do *Uniwersału podwodnego warszawskiego*, wydane w r. 1564, zaczerpnięty został z VL, t. II, s. 674-675.

¹¹ Por. MRPS, t. V, vol. 1, s. 178, od nr 3079, do s. 184, nr 3192. Na uwagę zasługuje zwłaszcza nr 3185: *Nicolao de Sieniawa palatino Russiae et exercituum supremo capitaneo et eius notariis, a pastoribus turcicis, qui czabany dicuntur, proffessionem gregum et tributum ratione pascuorum exigere facultas datur*. Por. też: MRPS, t. V, vol. 2, s. 298, od nr 9488, do s. 302, nr 9554. Na uwagę zasługuje nr 9512: *Immunitas a contributionibus tam regiis quam civilibus Leopoliensibus aliisque oneribus sacerdotibus ritus Ruthenici Armenici in civitate Leopoliensi consistentibus datur*, oraz nr 9436: *Conservatio civium Cracoviensium in antiqua libertate, quod nullius alterius iurisdictioni praeterquam regiae subesse debent*.